

INSTITUT ZA FILOZOFIJU

Znanstveni skup
UM I STVARNOST

Zagreb, 29. lipnja 2009.

Sadržaj

Program	5
Sažeci izlaganja	7

Program

9.45–10.00 *Otvaranje skupa*

dr. Ivica Martinović, ravnatelj Instituta za filozofiju
dr. Davor Pećnjak, predsjednik Znanstvenog vijeća Instituta za filozofiju

10.00–10.30 Stipe Kutleša: *Granice (raz)uma u znanosti*

10.30–11.00 Boris Kožnjak: *Um, tvar i kvantna mehanika*

11.00–11.30 Davor Pećnjak: *Complex freedom*

11.30–12.00 *Stanka*

12.00–12.30 Luca Malatesti: *Thinking about phenomenal concepts*

12.30–13.00 Radojka Savić: *Da li je introspektivno znanje vrsta pomaknute percepcije?*

13.00–13.30 Joško Žanić: *Struktura mišljenja i osnovni elementi misli: kognitivna vs. konceptualna semantika*

13.30–15.30 *Stanka za ručak*

15.30–16.00 Pavel Gregorić: *Aristotel o refleksivnosti uma*

16.00–16.30 Filip Grgić: *Skepticizam i zdravi razum*

16.30–17.00 Petar Šegedin: *Pojam uma u poredbi sa suncem*

17.00–17.30 *Stanka*

17.30–18.00 Ivan Kordić: *Može li racionalnost biti iracionalna? Martin Heidegger i kazivanje istine*

18.00–18.30 Damir Barbarić: *Ekstaza uma*

18.30–19.00 Jure Zovko: *Kultiviranje uma?*

Sažeci izlaganja

STIPE KUTLEŠA (Zagreb)

Granice (raz)uma u znanosti

Znanost i filozofija najčešće se shvaćaju kao najstrože (raz)umske ili racionalne ljudske djelatnosti. Nastojeće se pokazati je li samo (raz)um dovoljan za utemeljenje znanosti. Ako se znanost uzme strogo internalistički, onda njezin napredak ne bi bio moguć. Kako je činjenica da se znanost razvija i mijenja, postavlja se pitanje zašto čisti (raz)um nije dovoljan za utemeljenje znanosti. Također će se pokazati da u znanosti postoje »iracionalni« elementi kao i elementi vjerovanja. U tom kontekstu će se usporediti filozofija i znanost s jedne strane s teologijom kao znanošću s druge strane. Time se otvara put shvaćanju da znanost ne obuhvaća sve slojeve zbilje.

BORIS KOŽNJAK (Zagreb)

Um, tvar i kvantna mehanika

Tradicionalno filozofijsko pitanje o odnosu uma i tvari poprima u kvantnoj mehanici oblik pitanja o odnosu promatranog (kvantnog objekta) i promatrača (umnog subjekta) u mjernome procesu. Dok klasična fizika postavlja taj odnos u kontekst jednosmjerne pasivne percepcije objekta i njegovih inherentnih svojstava od strane subjekta, pri čemu subjekt ni na koji način u konačnici ne ulazi niti u opis svojstava samoga objekta niti u opis procesa njegove percepcije, u okvirima filozofijâ kvantne mehanike gotovo je opće mjesto kako je statičnost relacije subjekt-

objekt nešto što ova teorija dokida na posve radikalnan način. Međutim, ekstenzivnost dinamike ove relacije još uvijek je predmetom brojnih rasprava. Poglavitno je moguće postaviti dva temeljna pitanja: je li dinamika relacije subjekt-objekt u kvantnoj mehanici nalik onoj blažoj na tragu kopenhaskog tumačenja, gdje se doduše naglašava aktivna uloga mjerne naprave kao posrednika kojim objekt i subjekt stupaju u određen tijesan dodir ali gdje je u konačnici ipak moguće nedvosmisleno odijeliti (klasični) subjekt od (kvantnog) objekta, ili pak je ta sveza ipak nešto jačeg metafizičkog karaktera, kako to predlažu određene subjektivističke interpretacije, na tragu tradicionalnog dualizma um-tijelo interakcijskog tipa? Svrha je ovoga predavanja upravo kritičko promišljanje ovih mogućnosti, što se ima postići razmatranjem kako formalno-logičkog tako i eksperimentalnog aspekta kvantne mehanike.

DAVOR PEĆNJAK (Zagreb)

Complex freedom

We have a very strong intuition and a very strong feeling that we, as human beings, generally have freedom of the will and freedom of the action. It seems that in most situations we can do this or that; namely, we can do action A or we can refrain from doing action A under the same conditions. The view which argues that this is not an illusion and that we have genuine freedom is the libertarian view. I would like to examine could that view be plausible under scientific understanding of the world. It seems that physical sciences strongly support determinism. Chaos theory and indeterminism in quantum mechanics could not save freedom because chaos is a deterministic theory and indeterminate events in quantum mechanics happen by pure chance. Pure chance is not something we want as freedom. But, perhaps, we can have freedom reconciled (although maybe in a restricted form) if actions or decisions can be described by equations which allow more than one solution and if these solutions can be interpreted as referring to different contents of the will or to different actions.

LUCA MALATESTI (Rijeka)

Thinking about phenomenal concepts

For any Q that stands for a *quale* of an experience and a certain N that stands for a suitable natural property, some *a posteriori* physicalists maintain that (1) $Q = N$ is necessary and (2) $Q = N$ is *a posteriori*. Some of these physicalists defend the consistency of these two claims by referring to certain features of the *phenomenal concept* [Q] expressed by Q . This defence is part of what is known as the *phenomenal concepts strategy*. A constraint on this strategy is that phenomenal concepts should be completely explainable in natural or physical terms. Clearly, the *a posteriori* physicalist cannot introduce non-physical properties in her account of phenomenal concepts. Recently David Chalmers («Phenomenal Concepts and the Explanatory Gap.» In *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge*, eds. T. Alter and S. Walter, 167–194. Oxford: Oxford University Press) has advanced a dilemma against the phenomenal concepts strategy. On the first horn, phenomenal concepts cannot capture what is peculiar about our first-personal way of thinking about *qualia*. On the other horn, phenomenal concepts cannot be accounted for in physical terms. By offering an account of the content of the relevant thoughts about phenomenal concepts, I will try to neutralise this dilemma. Moreover, I will offer an account of phenomenal concepts consistent with this neutralisation.

RADOJKA SAVIĆ (Rijeka)

Da li je introspektivno znanje vrsta pomaknute percepcije?

Introspektivno znanje koje imamo temeljem svjesnog iskustva iz perspektive prvog lica centralno je pitanje na sjecištu između filozofije uma i epistemologije. Tijekom prethodnih godina, Fred Dretske je iznio utjecajan model introspektivnog znanja kao pomaknute percepcije (*displaced perception model (DPM) of introspective knowledge*). Prema

ovom modelu, ako subjekt opaža neki objekt *kao* plav – na temelju te činjenice – on ima pravo zaključiti da zna da je iskusio taj objekt *kao* plav.

Murat Aydede je kritizirao model introspekcije kao pomaknute percepcije. Jedan od njegovih temeljnih prigovora Dretskeovom modelu introspektivnog znanja jest da on ne može osigurati prihvatljive principe koji mogu poduprijeti i opravdati tranziciju od znanja koje obuhvaća perceptivne sudove do introspektivnog znanja o tipu svjesnog iskustva koje subjekt prolazi. Prvi cilj ovog rada jest pokazati da su Aydedeovi prigovori Dretskeovom modelu introspekcije neuspješni. Međutim, nastojat ću ponuditi i neke uspješnije kritike modela introspekcije kao pomaknute percepcije. Do ovog zaključka doći ću na sljedeći način. Prvo, ilustrirat ću Dretskeov model introspekcije kao pomaknute percepcije. Drugo, prikazat ću prigovore koje Aydede upućuje Dretskeovom modelu, te analizirati njihovu uspješnost. Na kraju, ponudit ću neke druge primjere koji idu protiv modela introspektivnog znanja kao pomaknute percepcije.

JOŠKO ŽANIĆ (Zagreb)

Struktura mišljenja i osnovni elementi misli: kognitivna vs. konceptualna semantika

Među pokušajima objašnjenja prirode i načina funkcioniranja misaonih procesa (te time i ustroja samog uma) na presjecištu kognitivne znanosti, lingvistike i filozofije istaknuta mjesta zauzimaju suprotstavljena gledišta Jerryja Fodora i Georgea Lakoffa. Fodor, poznat po vrlo utjecajnoj hipotezi o *jeziku misli* (odn. »mentalskome«), predstavnik je danas naširoko prihvaćena reprezentacijsko-komputacijskog nazora na um, gdje su misaoni procesi shvaćeni kao sintaktičke operacije definirane nad reprezentacijama koje su u referencijskoj vezi sa stvarnošću. Lakoff, začetnik *kognitivne semantike*, ovakvome gledištu suprotstavlja svoju teoriju utjelovljenog i imaginativnog uma (u kojoj mu se pridružuje Gilles Fauconnier), prema kojoj misao izrasta iz osnovnih tjelesnih

iskustava putem metaforičke projekcije, te nije atomistične naravi već iskazuje svojstva *Gestalta*. Negdje između ovih dvaju ekstrema smješta se *konceptualna semantika*, koju razrađuju lingvist Ray Jackendoff i kognitivni psiholog Steven Pinker. Izlaganje će prezentirati središnje ideje ovakvog pristupa te pokušati pokazati, prvenstveno, po čemu je superioran kognitivnoj semantici, premda joj mnogo duguje. Konceptualistički pristup preuzima shvaćanje uma kao »komputacijskog sistema«, blisko Fodoru, no spori njegovo shvaćanje pojmova kao atoma (tj. nedjeljivih); s druge strane, u svojoj potrazi za osnovnim, urođenim elementima misli iz kojih se grade pojmovi kao značenja riječi, taj pristup suprotstavlja se Lakoffovu i Fauconnierovu ne-kombinatoričkom pristupu koji fundamentalnu ulogu u strukturiranju mišljenja pridaje metafori. Jackendoff i Pinker dopuštaju da metafora, kao mehanizam uočavanja i uspostavljanja analogija, može biti plodan izvor spoznaje, no tvrde da mišljenje, kako bi uopće moglo naučiti, razumjeti ili rabiti metafore, mora imati svoj temelj u bazičnijim i apstraktnijim elementima. Izlaganje će razmotriti perspektive konceptualne semantike u istraživanju jezika, uma i značenja, te naposljetku ukazati na bliskost konceptualne i kognitivne semantike u nazoru na stvarnost kao dijelom konstituiranu samim umom, a koji svoje korijene vuče iz Putnamova internog realizma.

PAVEL GREGORIĆ (Zagreb)

Aristotel o reflektivnosti uma

Aristotel smatra da su osnovne kognitivne sposobnosti reflektivne, tj. da svaki čin opažanja ili mišljenja uključuje neku vrstu svijesti o opažanju ili mišljenju. U uvodnom dijelu rada pokušat ću odgovoriti zašto Aristotel to smatra i dati pobliže određenje reflektivnosti o kojoj je ovdje riječ. Glavni dio rada bit će posvećen Aristotelovom objašnjenju reflektivnosti uma. Građeci na rezultatima svojih ranijih istraživanja, pretpostavit ću da se Aristotelovo objašnjenje reflektivnosti uma razlikuje od njegova objašnjenja reflektivnosti osjetila. Naime, reflektivnost

osjetila omogućena je tzv. zajedničkim osjetilom (*koinē aisthēsis*), dok u slučaju uma ne postoji ništa što bi odgovaralo zajedničkom osjetilu. Cilj ovoga rada jest istražiti na koji način Aristotel objašnjava reflektivnost uma i razmotriti zašto isto takvo objašnjenje reflektivnosti osjetila njemu ne bi bilo prihvatljivo.

FILIP GRGIĆ (Zagreb)

Skepticizam i zdravi razum

Argumenti i stavovi filozofskog skepticizma često su snažno suprotstavljeni zdravorazumskim sudovima o svijetu. To posebice vrijedi za skepticizam u pogledu znanja ili skepticizam u pogledu vanjskog svijeta. Ipak, zagovornici jednog oblika skepticizma u pogledu znanja, pironovski skeptici, tvrde da njihovi stavovi nisu u sukobu s običnim životom, tj. svakodnevnim iskustvom običnih ljudi, nego da ga, štoviše, podupiru, te da su pironovski skepticizam i običan život saveznici u suprotstavljanju filozofskim teorijama. To se čini u najmanju ruku neobičnim, budući da se za osnovnu pironovsku preporuku – da se treba suzdržati od suda u pogledu svega – očito ne može kazati da je poduprta onim što obično smatramo zdravorazumskim stavom o svijetu. U izlaganju ću govoriti o načinu na koji bismo mogli razumjeti pironovsko insistiranje na spojivosti skepticizma i zdravog razuma te razmotriti u kojoj bismo ga mjeri mogli smatrati opravdanim.

PETAR ŠEGEDIN (Zagreb)

Pojam uma u poredbi sa suncem

U referatu se nastoje proslijediti bitne crte Platonova izlaganja u tzv. »poredbi sa suncem«, s naglaskom na pojmu uma. U uvodnom dijelu upućuje se na misaoni okvir *Politeje*, dakle na razmatranje pravednosti duše u srazmjeru pojedinca i polisa, pri čemu se mjesto poredbe sa

suncem određuje s obzirom na nužnost filozofskog dodira dobra kao čina koji omogućuje pravednost. Središnji dio rada zauzima tematiziranje teksta poredbe s pripadajućim pokušajem određenja pojma uma u smislu moći uzrokujuće prisutnosti dobra. U završnom dijelu dostignuti uvidi pokušat će se sagledati u širem kontekstu razmatranja u *Politeji*, poglavito s obzirom na svezu s pravednošću kao istinom duše u polisu.

IVAN KORDIĆ (Zagreb)

Može li racionalnost biti iracionalna? Martin Heidegger i kazivanje istine

Martin Heidegger je jedan od onih mislilaca koji na različite načine pokušava misliti ono što jest, i to na način fenomenološkog propitivanja onoga što se pokazuje pred njim u njegovu vremenu. Pritom on ne ostaje izoliran u svom svijetu, nego uvijek nanovo konzultira misaonu prošlost, koja se artikulirala u filozofiji, odnosno u metafizici. On tu filozofiju promišlja »destruirajući« je u smislu iznalaženja njezinih korijena. Pritom je uvjeren da se ona, iako u sebi krije veliko iskustvo mislećega čovjeka, snažan uvid u ono što jest, u svom povijesnom hodu sve više udaljava od svojih izvora, od grčkih početaka, zaboravlja istinski bitak i njegov smisao, te se gubi u mišljenju bića, ili u najboljem slučaju u mišljenju bitka bića, a u novom vijeku osobito u apsolutiziranju čovjeka kao subjekta, kojemu sve postaje objekt njegove spoznaje i djelovanja. Takvo mišljenje je podleglo i apsolutiziranju uma, ustrajavanju na određenju čovjeka kao animal rationale i gubljenju iz vida njegovih osjećaja i raspoloženja, vremenitosti i konačnosti. Pritom se istina promatra isključivo kao slaganje čovjekova uma, njegova suda, sa stvari, a što je stvar određuje sam taj um, koji se tako vrti u krugu i ne pušta da ono što jest doista bude ono što jest, da se pokaže kao fenomen, koji se čovjeku daruje, kao što je i čovjek sebi darovan, zbog čega i ne može biti gospodar bitka, nego eventualno njegov čuvar. Sve ovo dovelo je i do toga da se mišljenje pretvaralo u spoznajno-teorijske konstrukcije, u apsolutiziranje subjektivističkog objektiviranja na štetu uvijek mogu-

ćeg drukčijeg kazivanja stvarne istine bitka. Stoga se ponekad čini da se taj logičko-filozofijski racionalizam iscrpljuje u istraživanju koliko je riba u stanju živjeti na suhome, pa se ne čini apsurdnim pitati se može li »racionalnost« ipak biti iracionalna.

DAMIR BARBARIĆ (Zagreb)

Ekstaza uma

Kako je poznato, Schelling je najvažnijom zadaćom svoje kasne filozofije smatrao pokazivanje čisto umske, tj. racionalne filozofije kao samo »negativne« i stoga bitno nedostatne, te njezino nadomiještanje drugom, koju je, kao bitno povijesnu i prisno sraslu sa zbiljskim iskustvom, nazivao »pozitivnom«. U izlaganju će se pokušati dati neka vrsta načelnog uvoda u Schellingovu kasnu »pozitivnu« filozofiju mitologije i objave kao sustav slobode. U tu je svrhu potrebno što temeljitije i podrobnije prikazati i argumentativno raščlaniti točku prijelaza jedne filozofije u drugu, odnosno čin istodobnog napuštanja »negativne« i započinjanja »pozitivne«, što je posljednjih pedesetak godina jedna od najprijeponijih tema u istraživanju ne samo Schellinga nego i tzv. njemačkog idealizma uopće, a ujedno se legitimno može shvatiti i kao sustavan prilog mnogostrukim suvremenim raspravama vezanim uz problem tzv. kritike uma. Točka tog prijelaza je sam um u činu mišljenja svoje krajnje i najviše ideje čistoga bića kao takvog, u klasičnoj metafizici mišljene u pojmu Boga. Prema Schellingu um u tom mišljenju biva svagda neočekivano i iznenadno stavljen izvan sebe te se u svojevrsnoj »ekstazi« otvara krajnje začudnom iskustvu svemu mišljenju prethodeće čiste zbiljnosti, kojom se osjeća zatečen i spram nje bitno nemoćan. Tek u sebe-poništavajućem odmaku od te čiste zbiljnosti, kao takve mogućnosti za bitak koja je po nužnosti uvijek već u bitak prešla te je njime nužno sputana i zarobljena, um će kao ono istinski najviše iskusiti i spoznati posvemašnju slobodu kako od bitka tako i od nebitka, koja uz ostalo sačinjava bitnu slobodu živog i osobnog Boga kao nadbićevnog »gospodara bitka«.

JURE ZOVKO (Zagreb)

Kultiviranje uma?

Kant piše (1792) u pismu ruskom diplomatu i pjesniku knezu Beloselskyom da transcendentna dedukcija predstavlja posebnost čovjeka po kojoj se on razlikuje od drugih živih bića: »apprehensio bruta bez svijesti svojstvena je životinji, a sfera apercepcije, odnosno pojmova čini sferu razuma... Zapostavljanjem razuma čovjek se olako može srozati u prazninu stupidnosti. Dostojanstvo razuma sastoji se u njegovoj spontanosti, tj. sposobnosti da slobodno djeluje i slobodno se artikulira u svome stvaralaštvu. Razum je zapravo najviša sposobnost spoznaje, tj. sposobnost (Vermögen) postati svjesnim sveukupnoga stanja duha (Gemüt)«. Kritizirajući biološki koncept čovjeka koju je zagovarao francuski materijalist Julien Offray de Lamettrie, Kant u spisu »Što je prosvjetiteljstvo?« izričito naglašava da je čovjek zbog svoje slobode odlučivanja i djelovanja »daleko više od stroja« te da ga je prijeko potrebno razmatrati »sukladno njegovu dostojanstvu«. Koliko god se u suvremenoj filozofiji pokušavalo temeljno polazište metafizike svijesti reducirati na pitanje o empirijskoj strukturi ljudskoga razumijevanja i metafiziku zamijeniti filozofijskom antropologijom, svako fundirano promišljanje o naravi i strukturi svjesnoga života, poglavito o njegovu osmišljenju, suočava nas s neizostavnim metafizičkim pitanjem kako kultivirati um i vlastitu osobnost.

Organizacijski odbor:

dr. Filip Grgić, dr. Stipe Kutleša, dr. Ivica Martinović,
dr. Davor Pećnjak, mr. Petar Šegedin

Skup se održava uz novčanu potporu Ministarstva znanosti,
obrazovanja i športa RH.